הרב דוד לאו

הרבנות הראשית לישראל – מרבנות קהילות לרבנות קהל[1]

ברשות המרא דאתרא, מכובדים, מכובדנו הגאון הרב יעקב אריאל שליט"א.
הנושא שנתבקשתי לדבר עליו, 'הרבנות הראשית לישראל – מרבנות קהילות לרבנות קהל', הוא סוגיה גדולה וארוכה, ואני מבקש לגעת מעט בכמה נקודות בהקשר לכך.

א. חיפשתי היום וביקשתי לראות כמה מן השאלות הראשונות, שאלות כלליות, שהונחו לפני מועצת הרבנות הראשית לישראל, ואז ראיתי שאלה מאחת מישיבותיה הראשונות. ר' נורמן סליט, נשיא של The Synagogue Council of America, פונה למועצת הרבנות הראשית בשאלה איך יש להתייחס לרבנים שאינם אורתודוקסים, האם יש לאפשר להם לערוך חופה וקידושין בקהילות ישראל.
ראשית חשוב לציין את הפנייה מן הניכר לארץ ישראל. לכאן, לארץ ישראל, מדינת ישראל, זה המקום להפנות שאלות. הרב הראשי הרב יצחק אייזיק הלוי הרצוג חתום על המכתב, והוא כותב כך:

> חובתנו בתור רבנים לאחד את כל ישראל לחטיבה אחת. ואנו מאמינים שאיחוד זה יבוא כאשר נעמוד כולנו על יסוד תורת אלוקים הכתובה והמסורה. מה שנוגע לעריכת נישואין, אין אנו יכולים להכיר אלא ברבנים העומדים על בסיס האמונה בנצחיות התורה מן השמים ומצוותיה כפי שסוכמו הלכה למעשה במשנה תורה לרמב"ם, בשולחן ערוך לרבנו יוסף קארו והרמ"א, וגם היודעים להורות על פי מקורות אלו.

בתשובה הזו מלמד אותנו הרב הרצוג שני יסודות משמעותיים. היסוד האחד הוא קודם כל התורה. זו תורה מן השמיים. מי שלא שלם באמונתנו ובידיעה הזו, אי אפשר להכתירו כרב מוכר, הוא אינו יכול להיות מורה הוראה, והוא בוודאי אינו יכול להיות עורך חופה וקידושין. זה מעבר לקביעת חז"ל (קידושין ו ע"א): 'כל שאינו יודע בטיב גיטין וקידושין לא יהא לו עסק עמהם'. אמנם עורך החופה הוא רק מסדר את הטקס ומברך את הברכה, וחלילה לנו לזלזל בכך, אך את זאת יכול לעשות רק מי שמאמין בנצחיות התורה ושמאמין בתורה מן השמיים כפי שהיא מסורה לנו מדור לדור.

1. שכתוב מהרצאה של הרה"ר הרה"ג דוד לאו שליט"א בכנס לכבודו של מו"ר הרה"ג יעקב אריאל שליט"א. נושא הכנס: 'הנהגת הרבנות במדינת ישראל'. עריכה: הרב יואל פרידמן. אחריות השכתוב עליי (י"פ).

בחזרה לעמוד התוכן

הרב הרצוג פותח את תשובתו במשפט שהוא משמעותי להבנת ההבדל בין רבנות של קהילה לרבנות קהל. בזו האחרונה המבט הוא כלל-ישראלי. הוא מדגיש שתפקידנו הוא לאחד, וכלשונו: 'חובתנו בתור רבנים לאחד את כל ישראל לחטיבה אחת'. החיבור חייב להיות חיבור לחטיבה אחת, לכלל ישראל אחד, ולא חיבור של בודדים. האיחוד נצרך כדי שלא ייווצר חס וחלילה מצב שהתורה 'תיעשה כשתי תורות'. הקב"ה מתפאר בעם ישראל ואומר (ברכות ו ע"א):

אתם עשיתוני חטיבה אחת בעולם, שנאמר: שמע ישראל ה' אלהינו ה' אחד. ואני אעשה אתכם חטיבה אחת בעולם, שנאמר: ומי כעמך ישראל גוי אחד בארץ.

לכן חשוב להדגיש שהפנייה של נשיא ועד הקהילות הנ"ל פונה דווקא אל הרבנות הראשית שבארץ ישראל. אין כאן פנייה של ראש הקהילה אל רב הקהילה, שבה צריך לבחון את המציאות של אותה קהילה; כאן המבט הוא של כלל ישראל.

אגב, רק אציין שהמציאות בה הרבנות הראשית אינה מאשרת אוטומטית כל מי שמוכתר כ"רב" בחוץ לארץ לא נולדה כגחמה של הרבנות הראשית הנוכחית. מראשית קום המדינה עמדו על כך הרבנים הראשיים לדורותיהם. הרב הרצוג והרב עוזיאל אינם חשודים ברצון להרחיק את יהדות התפוצות מישראל.. כך היה וכך צריך להיות.

ב. בקום המדינה הייתה מציאות שהגיעו לארץ זוגות שהיו נשואים באיסור, בנישואי תערובת. בהקשר לכך כתבה מועצת הרבנות הראשית כהחלטה:

לא יסודרו נישואין לאיש ולאישה העולים מחו"ל אלא לאחר קבלת תעודה מהרבנות ממקום מגורם.

גם זו אינה חומרה של הרבנות הראשית של היום, זו אחת מן ההחלטות הראשונות של מועצת הרבנות הראשית לישראל. וכך נאמר בהמשך אותה החלטה:

רק לאחר קבלת תעודה מהרבנות ממקום מגורם או מועד הקהילה המאשרים שהאיש או האישה מותרים להינשא. ויש לפנות על כך לסוכנות היהודית שלא לתת רשות לאישה ולאיש לעלות לארץ אלא בהסכמת בן הזוג השני.

כלומר ההדגשה היא המבט הכלל-ישראלי. אין זו שאלה פרטית גרידא של יהודי שרוצה לעלות לארץ, והוא שואל האם יכול אחד מבני הזוג לכפות את בן זוגו לעלות לארץ, וכדברי המשנה (כתובות פי"ג מי"א) 'הכל מעלין לארץ ישראל'. לא זאת השאלה שעמדה בפני הרבנות הראשית לישראל, אלא הרבנות הראשית פונה אל הסוכנות ומבקשת – אל תתנו תעודת עולה למי שאין אישור על יהדותו ואישור של בן או בת הזוג שמאשרים לו שהוא יכול לעלות לארץ. הנקודה המרכזית שמנחה את בקשת הרבנות הראשית היא לוודא את טהרת כרם בית ישראל כהלכתה. המבט אינו מבט של קהילה אלא הסתכלות רחבה הרבה יותר ודאגה לכלל ישראל כולו.

ג. ההבנה בדבר יסודה של הרבנות הראשית מתחילה קודם כול ממושגים של רבנות מקומית.

בגמרא במסכת עבודה זרה (ז ע"א) נאמר:

בחזרה לעמוד התוכן

> ת"ר: הנשאל לחכם וטימא – לא ישאל לחכם ויטהר, לחכם ואסר – לא ישאל לחכם ויתיר; היו שנים, אחד מטמא ואחד מטהר, אחד אוסר ואחד מתיר, אם היה אחד מהם גדול מחבירו בחכמה ובמנין – הלך אחריו, ואם לאו – הלך אחר המחמיר; ר' יהושע בן קרחה אומר: בשל תורה הלך אחר המחמיר, בשל סופרים הלך אחר המיקל.

אדם בא אל הרב וזה אסר לו. מבואר בגמרא שאסור לו ללכת לשאול רב אחר. אם שני חכמים עונים, יש להעדיף את מי שגדול בחכמה, ולדעת ר' יהושע בן קרחה – בדין דאורייתא יש להחמיר ובדרבנן יש להקל. בגמרא במסכת יבמות (יד ע"א) מתבאר יסוד נוסף בהקשר למחלוקת בית שמאי ובית הלל. מבואר שם שבית שמאי לא קיבלו את דעתם של בית הלל אף על פי שבית הלל היו רבים יותר: 'כי אזלינן בתר רובא – היכא דכי הדדי נינהו, הכא בית שמאי מחדדי טפי'.

הרשב"א בפירושו לגמרא בעבודה זרה (שם) מזכיר שתי סברות מדוע אם חכם אחד התיר אין רשאים לשאול חכם אחר. א. משום כבודו של ראשון (וכך סבר גם המאירי). ב. מפני שלאחר תשובת החכם הראשון הפך הדבר לאיסור בעבור השואל. והנפקא מינה בין שתי הסברות מה קורה אם בכל אופן הלך זה ושאל חכם נוסף; כך כתב הרשב"א:

> יש מפרשים משום כבודו של ראשון אבל אם טהרו או התירו טהור ומותר, ונראין דברי הראב"ד ז"ל שכתב אינו רשאי ואין לו היתר קאמ' דכיון דאסרו אסורא רביעא עליה (עליה) ונעשית חתיכה דאיסורא, דהכי תניא פרק אלו טרפות חכם שטמא אין חבירו רשאי לטהר, אסר אין חבירו רשאי להתיר, מדאמר אינו רשאי משמע דאם התירו אינו (מטהר) [מותר]...

אך מעבר לכך יש להדגיש גם שאין לשאול חכם נוסף, שלא תיראה התורה כשתי תורות, כדברי הגמרא במסכת יבמות (יד ע"א) שיש איסור לאו של 'לא תתגודדו' – 'שלא ייעשו אגודות אגודות', וזה במקרה שיש שני בתי דין בעיר אחת – אלו מורים כך ואלו מורים אחרת.

אגב אעיר, דין 'לא תתגודדו' שמוזכר לעיל מובא כסוגיה ערוכה בתלמוד הבבלי ונפסק ברמב"ם[2] ובראשונים, ואף על פי כן הוא אינו מוזכר בדברי רבי יוסף קארו ב'שלחן ערוך', ורק מובא בדרך אגב על ידי הרמ"א[3] בהקשר לדין דרבנן של מנהגי אבלות בימי ספירת העומר. תמוהה לי התעלמות ה'בית יוסף' והרמ"א מהלכה זו.

על כל פנים, הש"ך (יו"ד סוף סי' רמב) דן בכך ומביא גם את דברי הרא"ש (יבמות שם), שאסור לשני בתי דין בעיר אחת להורות בצורה שונה מפני איסור 'לא תתגודדו', שחלילה לנו שתיראה התורה כשתי תורות. הש"ך שם שואל שלכאורה יש לפסוק כדעת רוב הראשונים שנוקטים כרבא שרק באותו בית דין יש איסור של 'לא יתגודדו', אבל בשני בתי דין לכאורה יש להתיר? וזו לשון הש"ך (שם):

---

2. רמב"ם, הל' עכו"ם פי"ב הי"ד.
3. רמ"א, או"ח סי' תצג סעי' ג.

בחזרה לעמוד התוכן

ושתי בתי דינים בעיר אחת יכולים להורות אלו כך ואלו כך ודווקא בשני בתי דינים ידועים אבל אם אין ידועים שני בתי דינים בעיר אסור לנהוג מקצת העיר כך ומקצת העיר כך ואף על פי שעל ידי מחלוקת זה נעשו שני בתי דינים אסור מכל שכן שדבר זה מרבה מחלוקת ואם ב"ד א' גדול מחבירו דינן כשני ת"ח החולקים בדבר וא' מהן גדול מחבירו ועל דרך שנתבאר למעלה.

הש"ך מבאר שבמקום שיש בית דין מובהק, אסור לאף אחד לחלוק על ההוראות שלו, ובמקרה זה אסור לאדם, ואפילו כשטעמיו עימו, לפרוש מבית הדין הראשון ולהחליט שהוא מקים בית דין אלטרנטיבי. על כך נאמר 'לא תתגודדו', שגורם לזילות בכבודה של תורה, ונראה כביכול ש'התורה נעשית כשתי תורות'.

הרמב"ם פסק כאביי, ולשיטתו אפשרי שתהיה מחלוקת בין חכמים. אך אם הדבר יוצר מחלוקות ופירוד הדבר אסור. בוודאי שהגדרת הש"ך אודות בית דין אחד מובהק שממנו יוצאת הוראה לציבור שייכת גם לשיטה זו, שהרי החולק על בית דין מובהק יוצר מחלוקות ופירוד.

ד. הגמרא במסכת שבת (קל ע"א) אומרת שההלכה נקבעת על פי רב המקום:

תנו רבנן: במקומו של רבי אליעזר היו כורתין עצים לעשות פחמין לעשות ברזל בשבת. במקומו של רבי יוסי הגלילי היו אוכלין בשר עוף בחלב.

והרשב"א מבאר שכשיש רב שהוא המוסמך במקום, אין היתר לאף אחד לחלוק על הדבר אלא זו הלכה קבועה ומפורשת. זו הלכה מחייבת. זו אינה הגמרא היחידה בה מצאנו גדר של רב מקומי, שהוא הסמכות המקומית, הוא ה'מרא דאתרא'. בעקבות כך הכריע ה'שלחן ערוך' שאכן אין לפסוק כרב אחר, כשישנו 'מרא דאתרא' למקום.

ה. בהקשר לתוקף סמכותה של הרבנות הראשית יש להזכיר ולהדגיש את דברי הרב שאול ישראלי זצ"ל. הוא כותב כך:

והנה הרבנות הראשית קבלוה עליהם רוב הציבור שבא"י בתור רבותיהם, וגם הרבנים המקומיים אינם מתקבלים אלא באישור של הרבנות הראשית, יש לה בכל מקום שבא"י תוקף של מרא דאתרא... ממילא קיימת כלפיה ההלכה של הרמ"א[4] שאין להורות כנגד פסק שלהם, ואין לפרסם להלכה למעשה דעה שהיא מנוגדת לפסק ההלכה שלהם, כל עוד אין הדבר בחינת טעות בדבר משנה אלא טעות בהכרעה ושיקול הדעת, גם כשהם פוסקים להקל וגם כשזה נוגע לאיסור תורה.

כך מכריע הרב שאול ישראלי. וכבר קדמו רבנו יצחק בר ששת, הריב"ש, מגדולי הפוסקים. הוא מדבר על רב במקום מסוים, והוא כותב את הדברים הללו בתשובה בסימן רעא, בהקשר לרב מומחה ובקי בהלכות שנתמנה 'בהורמנא דמלכא'. מדובר היה במינוי ממלכתי, 'ודינא דמלכותא דינא', וכל שכן שהמלך מינה אותו לדיין בישראל שידין בין איש לחברו, ועל פי כתב המינוי יכול הוא לכוף בעלי דין לדון לפניו. בא תלמיד חכם שערער על רבנותו, הסית רבנים מארץ אחרת כנגדו. הריב"ש מביא את תשובת הרשב"א:

4. רמ"א, יו"ד סי' רמה סעי' כב.

בחזרה לעמוד התוכן

> והרשב"א ז"ל כתב בתשובה: דכל שלטון, הממונה ומושל במקומו, דינו דין: והוא בעירו, בכלל: דינא דמלכותא; כל שעשה כחקי מקומו. ובודאי, מחקי המלוכה הוא, למלכי האומות למנות שופטים בארץ. ואיברא, שאין לאדם ליטול רשות מן המלך, שלא ברצון הקהלות. ומי שעושה כן, הוא מצער את הצבור, ועתיד ליתן את הדין...

הרשב"א אינו מדבר דווקא על יהודים, אפילו על לא יהודים, 'למנות שופטים בארץ'. כמו כן איני נכנס לשאלה האם 'דינא דמלכותא – דינא' כיום גם בארץ ישראל אם לאו, אך יש להדגיש מחד גיסא שהרב מתמנה ברצון הקהילות: 'דאיברא אין אדם ליטול רשות מן המלך שלא ברצון הקהילות ומי שעושה כן הוא מצער את הציבור ועתיד ליתן את הדין', ומאידך גיסא לאחר המינוי יש לכך תוקף. לכן קבע הריב"ש שהרב שנתמנה שם ב'הרומנא דמלכא' – כדין התמנה: 'רבי יוחנן התמנה מן המלך וברצון הקהל, כגון זה הורמנא דמלכא מילתא רבתי היא'. זאת אומרת יש כאן הכרעה של הציבור, ויש כאן הכרעה על פי חוק, וזה יסוד הדברים של הרב ישראלי.

נדמה שגם אם הגוף הבוחר את הרבנים אינו דווקא גדולי הדור, אבל ברור שנציגות רחבה של רבנים ואישי ציבור אינה פחותה מהמלכים שקבע הריב"ש שיש להם את הסמכות לקבוע מי הוא ה'מרא דאתרא', ובוודאי שגם אם ישנם שאינם מרוצים מהכרעת הבחירה, אל להם לתת למבטם האישי להכריע עבורם בניגוד לרבנות הראשית הבוחנת דברים במבט כלל ישראלי.

ו. לאור העובדה שהרב המתמנה יונק את כוחו מן הציבור, יש צורך בזהירות רבה מאוד, וחייבים לדעת ולהרגיש את המחויבות כלפי הציבור, ובאופן מיוחד כלפי הדורות הבאים. יש ביטוי של רבנו שלמה לוריא, 'ים של שלמה'. הוא מבאר את הגמרא במסכת בבא קמא (לח ע"א), שכאשר באו קצינים רומאים ללמוד מחכמי ישראל, ואמרו שיש דבר אחד שאינם מבינים: מדוע שור של ישראל שנגח שור של נכרי – פטור, ואילו שור של נכרי שנגח של ישראל, בין תם בין מועד, משלם נזק שלם. ומובן שדבר זה עלול לגרום לתקלה גדולה. אעפ"כ לא שינו חכמי ישראל, אלא הם אמרו את ההלכה כפשוטה. לאור הנ"ל פוסק המהרש"ל (ב"ק שם) שאסור לשנות, וחייבים למסור את הנפש על שינוי ולו של אות אחת. וזו לשונו:

> דין שאסור ללמוד תורה עם הגוים, אפילו משום שלום מלכות, אם לא בהכרח סכנת נפש, אז אין צריך למסור עצמו, ואם שאלו הגוים ליהודי בפרטות על דין אחד, ולא יכול להשמט ממנו, אז אסור לשנות, אפילו לגבי סכנה, אלא יקדש השם וימסור עצמו.

כאן מדובר בגויים, והתשובה בעבורם אינה הלכה למעשה. בכל זאת ההדגשה היא שאסור להם לשנות שום דבר. מה ביאור הדבר? כמה פעמים מצאנו בפוסקים שיש להתחשב במציאות ויש להקל משום שלום מלכות ובפרט כשעם ישראל בגלות. אלא יש לומר שכאן מדובר בבית דין הגדול. אותם גויים שלוחי המלכות באו אל חכמי ישראל. מדובר פה שהם באו ללמוד תורה, הם באו לשמוע ממקום מרכז ההלכה. אם יאמרו חכמי ישראל מילה אחת לא מדויקת, ילמדו ממנה למקומות אחרים.

בחזרה לעמוד התוכן

הגמרא מסכת גיטין (נו ע"א) מספרת שכאשר הגיע בר קמצא לבית הדין עם הקרבן בעל המום, אמר ר' זכריה בן אבקולס: 'יאמרו בעלי מומין קריבין לגבי מזבח'. הציעו להרוג את בר קמצא ושליח המלך, ואז חזר ר' זכריה בן אבקולס ואמר: 'שמא יאמרו מטיל מום בקדשים ייהרג'. מסיקה הגמרא: 'ענוותנותו של ר' זכריה בן אבקולס החריבה את ביתנו'. רש"י מפרש, וזו לשונו: 'ענוותנותו - סבלנותו שסבל את זה ולא הרגו'. יש להדגיש על פי דברי רש"י שר' זכריה בן אבקולס טעה בכך שלא הרג את בר קמצא ואת שליח המלך, אך הוא לא טעה בטענתו 'יאמרו בעלי מומין קריבין לגבי מזבח'. כלומר שחששו שמא ילמדו דבר לא נכון הוא מוצדק, ועלול להיווצר מכך קלקול גדול. יש הבדל גדול בין רב מקומי ורב קהילה לבין הרבנות הראשית. כאשר רב קהילה פוסק הלכה, גם אם ניתן להתווכח על כך, הרב רואה שהפסק מתאים לסיטואציה מסוימת. אבל החשש של 'שמא יאמרו', שעלולים ללמוד מכאן הדורות הבאים, קיים ברבנות ראשית פי כמה מאשר ברבנות קהילתית. זה מחייב כמובן זהירות גדולה. הידיעה ש'מציון תצא תורה' זה דבר שמוטל על כל אחד ואחד מהעוסקים בדברי תורה ובוודאי על רבני קהילות. אך אם ברבני קהילות כך, על אחת כמה וכמה כשמדובר ברב שהוראותיו מתקבלות בציבור גדול מאוד, וככל שהציבור גדול, המחויבות גם גדלה והולכת. את הרחבת הדברים בעניין זה ניתן לראות בספרי 'משכיל לדוד'.[5]

אני מבקש לסיים בדברים שבהם פתחתי.

זה כל כך מתאים וזה כל כך יאה ונכון לציין את נקודת הסיום של תפקיד הרבנות של הרב יעקב אריאל. מכאן ואילך בע"ה תהיה הפצת התורה בדרך אחרת, הנחלת ההלכה בדרך נוספת, לצד המשך עשייה תורנית. איך מציינים זאת? ביום של תורה, ביום של לימוד. לא בחגיגה גרידא אלא בלימוד, בעשייה, בתוספת של מבט שאינו מקומי בלבד אלא בתוספת של מבט כללי, מבט ציבורי של כלל ישראל. כי הרב יעקב אריאל הוא דמות של רב שגם נענה לכל אחד ואחד, וגם מתוך מבט נכון של עם ישראל שזכה לשוב לארצו, בונה את מדינתו. בדרך זאת הוא מראה ומשפיע על עם ישראל ומאיר את דרכיו באורה של תורה.

הסייעתא דשמיא שליוותה את הרב עד היום תמשיך ללוותו, כאשר נזכה כולנו לראות הלאה מתוך בריות גופא ונהורא מעליא, תוספת של תורה, תוספת של סיוע לכלל ישראל, תוספת של עמידה לימינם של רבני ישראל, חיזוק של תורה וארץ הקודש. נתפלל ונייחל כולנו שבימיו ובימינו נזכה כולנו לראות בשוב ה' לציון ובבניין הבית במהרה, אמן.

5. משכיל לדוד, מהדו"ת ח"ב סי' נא.

בחזרה לעמוד התוכן